

RADOVI Zavoda za znanstveni rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti	1	319—329		Varaždin 1986.
--	---	---------	--	-------------------

UDK 800.87(497.13)

Izvorni znanstveni rad
Original Scientific Paper

STJEPAN HRANJEC

ZAPISI USMENE NARODNE KAJKAVSKE POSLOVICE

VERMERKE DES MÜNDLICHEN KAIKAWISCHEN VOLKSSPRICHWORTS

The Croatian literature noted the existence of the oral folk »kaj« proverb in the sixteenth century. The proverb was used in the earlier period in order to show its utilitarian function. It was only in the second half of the nineteenth century that its real literary values were seen.

The notes also witness the richness of motifs and the power of the artistic message of this »kaj« form, which still lives in the rural environment.

1.

Ako je Josip Kekez¹ u »Varaždinskom zborniku« konstatirao da je usmena narodna poezija varaždinskog i šireg, hrvatskokajkavskog područja bogata, raznolika i stoljećima živa², s jednakim oporavdanjem to možemo ustvrditi i za usmenu narodnu kajkavsku poslovicu. No, također s istom pripomenom: status kajkavštine (i čakavštine) u zadnjih stotinjak godina posljedovao je i nedovoljno zanimanje za usmenu narodnu književnost kajkavsku, dakle i za poslovicu. Prolistaju li se, primjerice, današnje školske čitanke (dakle, udžbenici kojima se služi i mladi kajkavac!), dijalektalnu poslovicu naći ćemo u zanemarujućem broju. To potencira njenu inferiornost, ponekad i ponegdje do te mjere da se i negira njeno posto-

Mažuranićeva 21, YU—42300 Čakovec

¹ Josip Kekez: Usmeno kajkavsko pjesništvo varaždinske regije, Varaždinski zbornik, Varaždin 1983, str. 519—527.

² Tu je tvrdnju dokumentirano potknijepio, doduše s naglaskom na teren Međimurja, Ivan Zvonar u knjizi Ivan Zvonar i Stjepan Hranjec: Usmena narodna književnost na tlu Međimurja, knjiga I, Čakovec. 1980.

janje, jer se za ilustraciju kakvoj tezi (u dnevnom, informativnom tisku, televiziji, uopće — javnoj komunikaciji) redovito rabi štokavski poslovički primjer.

A prisutnost usmene narodne poslovice, njena funkcija i suodnos s pisanom književnošću (i kajkavskom i onom novijom koja je nastajala na hrvatskokajkavskom prostoru a pisana je štokavštinom) jednaka je na tlu sjeverozapadne Hrvatske kao i u ostalim područjima. Ne samo što mi danas možemo zapaziti njeno svakodnevno prisustvo u govornoj komunikaciji Hrvata-kajkavaca te što se na jednom širem prostoru susrećemo s istim ili srodnim oblicima, nego je postojanje kajkavske poslovice evidentno gotovo usporedno s počecima kajkavske književnosti. Karakter poslovice, odnosno njene tematskoidejne i strukturne osobitosti bile su inače u neprestanom, bliskom suodnosu s tom pisanom književnošću; poruka kondenzirana u književnu mikrocjelinu bila je vrlo pogodna za poantiranje stava ili misli, javljala se kao završan, zaključan iskaz u pisanu tekstu. Dakako, taj proces posljedovao je i specifične odnose između dva književna izraza, pri čemu je nerijetko sam oblik poslovice doživljavao razne modifikacije. Konačno, i samo imenovanje oblika odražavalo je različitosti između dva stvaralačkknjiževna toka: dok se u ruralnoj sredini, sredini koja književno komunicira usmeno, taj oblik naprosto imenuje opisno — *praf se veli, kak se veli, praf je tak, ne veli se zabadav, tak so rekli starci, zna se reći* i slično, dotle se u pojmovlju pisane književnosti ustalila dva naziva, *poslovica* i *prirečje* (s varijantama *pririč*, *pririječak* i slično). Jedna je književnost, dakle, imenovala oblik obzirom na njegovu funkciju, druga je korijene svom nazivu potražila u starim kulturama³. Pa ipak, međusobna prožimanja bila su česta, što je samo svjedočenjem da je narodna poslovica — usprkos, eto, različitosti u nominaciji — bila živa i da je predstavljala određenu vrijednost i u usmenoj i u pisanoj kajkavskoj književnosti.

Pregled zapisa i ponekih inkorporiranih primjera mogli bismo u kajkavskoj književnosti sistematizirati u četiri faze: 1. faza — od 16. do početka 19. stoljeća za koje je vrijeme usmena narodna poslovica služila starijoj književnosti utilitarno, u moralno-didaktičke svrhe; 2. faza — prva polovica 19. stoljeća, signirana je proglašom Maksimilijana Vrhovca, a u kojoj se fazi na poslovicu gleda također utilitarno, no ovaj put kao na sredstvo za buđenje i iskazivanje genija nacionalnog bića; treća faza — začeta u drugoj polovici 19. a nastavljena u prvoj polovici 20. stoljeća: glavni joj naglasak čine Kukuljevićeva *Pitanja za sve prijatelje domaćih stari-nah* i Radićeva *Osnova* . . . (pored njegova uredničkog rada na *Zborniku za narodni život i običaje* 1897—1904). Na poslovicu se tada gleda kao na zaseban oblik narodnog stvaralaštva, pa se u zapisima

³ »Poslovica je k nama preko pisma prispjela iz ruskog jezika; kao složenici ili izvedenici u osnovi joj stoji leksem 'slovo', a kod 'prirečja' u osnovi je 'riječ', a taj isti leksem prisutan je i u latinskom nazivu proverbium (pro-verbium)«. Kekec, *Poslovice i njima srodni oblici*, Zagreb 1984, str. 9.

izdvaja u samostalne cjeline. Konačno, 4. faza — odvija se u novije i najnovije vrijeme, a obilježena je pojačanim interesom za poslovicu i saznanjem da je u pitanju narodni oblik s određenim usmeno-književnim vrijednostima.

Pregledom pojedinih djela starije hrvatskokajkavske književnosti ustvrđujemo da je narodnu poslovicu znatno teže izdvojiti negoli bi se to moglo reći, primjerice, za lirsku narodnu pjesmu. Tome su razloga najmanje dva: prvo, pisci interpoliraju usmeni poslovički primjer, dakle, nema zapisa koji bi predstavljao samostalnu, izdvojenju registraciju poslovice. Drugo, kad su se već koristili poslovičom, ti stvaraoci starije kajkavske pisane književnosti birali su samo one oblike koji su odgovarali duhu vremena, to jest moralno-nabožno-didaktičkoj nakani. A i ti odabrani primjeri bili su gotovo redovito modificirani i prilagođavani. Bez obzira što, prema tome, zastupnike takvih pristupa i ne možemo smatrati pravim registratorima narodnih poslovice, jezik, te značajse osobitosti zapisanih primjera, osobito pak njihova podudarnost s oblicima koje i danas možemo čuti — upućuju na zaključak da se radi o kajkavskim usmenim narodnim poslovicama. Dakle, uz početke pisane kajkavske književnosti vezujemo i registraciju usmene narodne poslovice.

Već u *Decretumu* (1574), Ivana Pergošića, možemo naći narodne poslovice, primjerice: ŠTO GODI IDE OBORUŽANIMI RUKAMI NA DRUGOGA, KAŠTIGE POTRPI. Ovaj primjer može upućivati na biblijsku izreku: »Tko se mača laća, od mača će poginuti« no prije bi se moglo upitati: nije li takav poslovički oblik ustalio u kajkavaca davno prije pojave *Decretuma*, pa je Pergošić — dugo živeci i radeći u Varaždinu kao gradski i županijski bilježnik — interpolirao narodni oblik u svoje spomenuto djelo?

I u djelima Antuna Vramca, autora *Kronike* (1578) i *Postile* (1586) naći ćemo paremiološkog gradiva, recimo: NIJE TAK MUDAR ČLOVEK, KAKO BI NE HOTEĆI NE VGREŠIL, već i zbog toga što se on u pisanju oslanjao, pored glagoljskog predloška, i na lokalne govore terena u kojem djeluje⁴. Takvih, pojedinačnih primjera naći ćemo i u *Prekmurskoj pjesmarici* (1643) — ČLOVEK SE ZAPOJI I PAMET POGUBI te u *Pavlinskom zborniku* (1644): PROTI SMRTI NIGDAR SE NE MORE BORITI.

Juraj Habdelić u djelu *Pervi oca našega Adama greh* (1674) govori o (nesramnim) *popevkama od ljubavi*, a uzto još komentira narodne plesove i glazbu, zabave i određene retoričke oblike (pa je time pružio dragocjenih podataka etnologu), nije — dajmo — mogao zanemariti ni narodnu poslovicu, primjerice: JEDEN ŠOŠTER DRUGOGA NE MORE TRPĀTI; LEPOTA VNOGE LJUDI OPĆINE I KRALJEVSTVA NEGDA POGUBLJAVA; KI SE V SVOJEMU NAVUKU NAPUHAHA, ON IZDA VUĆEN NE BUDE NIGDAR. Habdelić je, službujući neko vrijeme u Varaždinu, posvjedočio da je, dakle, ne samo dolazio u kontakt s narodnom, rural-

⁴ Alojz Jembrih: Život i djelo Antuna Vramca, Čakovec 1981, str. 200.

nom sredinom, nego se i živo zanimao za govor (kojem su tragovi vidljivi u piščevu stilu) i za spomenute narodne stvaralačke oblike.

S osobitim naglaskom valja spomenuti rad Ivana Belostenca, odnosno njegov dvojezični, latinsko-hrvatski (ilirski) rječnik *Gazophylacium*, djelo napisano 1674,⁵ a tiskano tek nakon autorove smrti, 1740. U djelo priređeno za tisak Jeronim Orlović uvrstio je i neke poslovice iz *Priručnika aliti razliko mudrosti cvitja* (1702) Pavla Ritera Vitezovića, te iz rječnika *Dizionario italiano-latino-ilirico* (Mleci, 1728) Ardelia Delle Belle, no poslovice je rukopisu Belostenčevom bilo, dakako, i prije.⁶ Navedimo nekoliko primjera koji su gotovo svi preoblikovani u stih (ritmički organizirani oblici), vjerojatno za lakše pamćenje čitatelju:

AKO SERCE NI MOLEČE
ZAHMAN JEZIK SAM KLEPEČE.

KAJ JE DENES MOČI VČINITI,
K ZUTRU NEMAŠ ODVLAČITI.

KAKOV ROD, TAKOV PLOD.

KI OREHE OČE JESTI,
PRE LUPINE MORA ZGRISTI.

ONOGA PESEM PEVAJ,
NA KOJEGA SE KOLEH VOZIŠ.

Zanemarimo li problem posuđivanja pa prerađivanja, konstatirati moramo da su Vitezovićeve mala knjižica i Belostenčev leksikografski rad neobično značajni. Po prvi puta, naime, u hrvatskoj kajkavskoj književnosti zasebno se bilježi narodna kajkavska poslovice! U Belostenca je ona, doduše, korištena kao potvrda za pojedine lekseme, to jest u pitanju je pragmatička funkcija, no svejedno, spomenuti oblici su zabilježeni, jasno izdvojeni u okviru pisana konteksta.

Zanimljiv je odnos Franje Krste Frankopana prema poslovicama. U poglavlju *Gartlica — Sentencije vsakojaške*, Frankopana narodne poslovice nukaju da jednostavno stvara po uzoru na njih; doduše, neke su i nakon transformacijskog postupka ostale prepoznatljive: PAS KI VNOGO LAJE, RANE NE ZAVDAJE; V DRUGIH OČI TRUHU VIDIŠ, SAM V SVOJIM TRAMA MISLIŠ; KI POD DRUGIM JAMU KOPA, KONCU PADA I ON VA NJU.⁷

Pokojih poslovičkih primjera našlo bi se još i u djelima Krajačevića, Milovca, Magdalenića, Šimunića i drugih.

⁵ Josip Vončina: Leksikografski rad Ivana Belostenca. *Gazophylacium*, reprint izdanje, II knjiga, Zagreb 1973, V.

⁶ Usp. Franjo Fancev: O postanju iliričko-latinskoga dijela Belostenčeva rječnika, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor (ur. Pavle Popović), knj. treća, Beograd 1923, str. 159—160.

⁷ Kekez, *Poslovice . . .*, str. 37—38.

Svi ovi nabrojani primjeri potvrđuju da je narodna poslovića u kajkavskoj Hrvatskoj ne samo jednako postojala uz bok pisanoj nego da je i starija od nje; ako su naime »u djelima tiskanim u 16. stoljeću kajkavski pisci progovorili jezikom koji je već tada bio bogat i gibak, jedar i snažan«⁸, a taj je jezik — pored crkvenih knjiga živio u svojoj usmenoj realizaciji — to onda pretpostavlja da se na tom govoru rađalo usmeno narodno stvaralaštvo i prije nego se javilo prvo kajkavsko tiskano djelo.

Dalje, ustvrđujemo da je — kad je dolazilo do dodira usmene poslovice i pisane književnosti — autentična faktura gotovo u pravilu prerađivana i dotjerivana, te da se odabirala ona poslovića koja je odgovarala tendenciji u pisanu tekstu. Unatoč svemu tome, starija kajkavska književnost biva nam pouzdanim svjedokom da je usmena narodna poslovića u sjeverozapadnoj Hrvatskoj bila prisutna u zavidnom broju i da su pisci uviđali njenu vrijednost.

3.

Proglas, odnosno okružnica svećenstvu zagrebačke biskupije, koju je 1813. uputio zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovec po mnogo čemu je indikativna. Njome je Vrhovec pretočio u praksu zamisao vidljivu već iz njegove korespondencije s Jernejem Kopitarom i češkim filologom Josefom Dobrovskym, naime zamisao o potrebi skupljanja narodnog blaga. To je, s jedne strane, izravna posljedica šireg, evropskog odnosa prema Hrvatima,⁹ prije i u jeku romantizma, a s druge strane (i u vezi s prvim) najava pojačanog interesa za genij narodnog, nacionalnog bića. Vrhovec podstiče svećenike da mu priopće svakojake poslovice i narodne pjesme (»guaevis adagia et populares cantilenas«), dakle, svjestan je postojanja i vrijednosti tih narodnih oblika, što će i inače karakterizirati pretpreporodno i preporodno razdoblje u Hrvatskoj.

Tako već 1813—1814. Franjo Koritić Mrazovečki, župnik u Svetom Iliji Obrežu, skuplja narodne poslovice na svome području. Poslovicama poput DOJDE I NA MOJ MLIN VODA; KI POD DRUGIM JAMU KOPA, LEFKO SE I SAM VU NJU ZVALI; KOMU BOG TOMU I SI SVECI; TIHA VODA BREG PODJEDA lako ćemo naći adekvat u sinkronijskom vidu (na štokavskom terenu) i dijakronijskom (sve te poslovice i danas žive na kajkavskom prostoru).

Rodoljub i zaljubljenik u materinsku kajkavštinu, plebanuš stenjevečki i profesor zagrebački, Tomo (Tomaš) Mikloušić tiska 1821. knjigu *Izbor dugovanj vsakoversneh*. Štiva će se u tom djelu naći raznolika, a namjeru autorovu otkriva i pripomena uz naslov, »za hasen i razveseljenje slušencev«. Pored povijesnih i gospodarskih

⁸ Olga Šojat: Pregled hrvatske kajkavske književnosti od polovice 16. do polovice 19. stoljeća, PSHK, Hrvatski kajkavski pisci I., Zagreb 1977, str. 11.

⁹ Kekez, Usmeno kajkavsko pjesništvo..., str. 522.

članaka, IV dio naslovljuje Mikloušić *Prirechja horvatzka*, pod kojim naslovom objavljuje poveći broj prirečja, poslovice. Mikloušićev napor je posebno značajan jer je očigledno — usporede li se neki zapisani oblici (DUGI LASI, KRATKA PAMET; DE JE MNOGO BAB, DETE JE KILAVO; KAJ JE PREVEČ, NITI S KRUHOM NI DOBRO; KULIKO LJUDIH, TULIKO ČUDIH; RIBA OD GLAVE SMERDI) s današnjim oblicima — da autor *Izbora*... nije prerađivao sadržajno niti pak formalno dotjerivao građu. On je (zajedno s Koritićem) otvorio, zapravo, novo razdoblje u zanimanju za narodne poslovice; one još uvijek služe utilitarnoj funkciji, ovaj put ne nabožno-poučnoj, već rekreativnoj, »za razveseljenje slušencev«, ali je zato pred čitateljem građa tematski znatno proširenija nego li je to bila prije i vjerno sabrana i zapisana.

Također je značajan Mikloušićev rad na izdavanju kalendara. Kalendarско štivo se u kajkavskoj Hrvatskoj javilo već 1653. godine, a postati će učestalije upravo za preporodnog razdoblja jer je pogodno za ostvarivanje poučno-zabavne namjere izdavača. Mikloušić se upravo zbog toga i latio kalendara, pa ćemo, pored ostalog, naći narodnih poslovice koje su stoljetna narodna iskustva o vremenu: LOVRENČA VSAKA JE VODA ZDENA; KADA NA NOVO LETO SUNCE LEPO SVETI/RIB, SADA I VINA DOSTI ČEŠ IMETI.

Da je kalendar bio uistinu popularan, svjedoči i primjer Ignaca Kristijanovića, izdavača kalendara *Danica zagrebečka* (od 1834. do 1850). Za svoje pučke čitatelje objavljuje razno štivo, razne usmenoknjiževne oblike, tako i poslovice: IZ TOGA SE VUČI, DA V O-NOM KAJ NE RAZMEŠ, MUČI; KAK MUŽEKA TAK I KRALJA, SMRTNA SILA V GROB OBALJA; KOJ VINO PREVEČ LJUBI, ZDRAVLJE, NOVCE, DUŠU GUBI. Iako se nekim oblicima može ustanoviti njemački izvor, komparativna analiza s današnjim primjerima ipak ustanovljuje da je Kristijanović, taj posljednji hrvatski kajkavski književnik, ostavio dragocjenih svjedočanstava o bogatom spektru kajkavske narodne poslovice.

Značajnu ulogu odigrala je, dakako, Gajeva *Danica ilirska*. Već 1935., kada je *Danica* još *horvatska, slavonska i dalmatinska*, Gaj tiska Herderov tekst *Slavenski puki*, koji — između ostalog — poziva da prikupe »običaji, prirečja, pesme i narodne pripovestice« kao dopuna povijesti »toga najvećega Europe naroda«¹⁰. Tekst je ponovljen Vrhovčev poziv i Gaj ne samo da ostvaruje proklamirano, objavljujući usmenonarodne oblike, dakle i poslovice (između ostalih i iz spomenute Vitezovićeve knjižice), nego se i sam latio posla oko prikupljanja. U rukopisu je ostalo njegovo *Narodno blago* — pjesme, poslovice i predaje,¹¹ skupljene oko rodne mu Krapine, pored Zagreba i Varaždina značajnog kajkavskog kulturnog sre-

¹⁰ Maja Bošković-Stulli: Usmena književnost. Povijest hrvatske književnosti, Zagreb 1978, str. 279—280.

¹¹ Ljudevit Gaj: *Narodno blago*. 1. Skup provincialskih hrvatskih posloviceh starom ortografijom, 1827—1828; 2. Poslovice. Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb. Rukopis sign. R 4701c.

dišta. Tako čitamo: DOBRA STVAR SE PO SEBI HVALI; DUG JE-ZIK A KRATKA PAMET; JEDNA ČIZMA NEJDE NA VSAKU NO-GU i slično.

Nedugo zatim, uz II. svezak *Hrvatskih narodnih pjesama*, varaždinski profesor Rikardo Ferdinando Plohl-Herdvigov uvrstio je poglavlje pod naslovom *Nekoliko hrvatskih narodnih poslovice, izraza i rieči*. Zapisi su jasno lokacijski određeni (okolica Varaždina), ali kako je u taj svezak Plohl-Herdvigov uvrstio samo štokavske pjesme, smatrao je da takve — sigurno u skladu s tendencijama onoga vremena — moraju biti i poslovice, pa je većinu njih poštovao.

Preporodno i postpreporodno doba pokazalo je, prema svemu iskazanom, temeljno drukčiji odnos prema narodnoj kajkavskoj poslovići. Premda onodobni kulturni djelatnici, kada govore o narodnom stvaralaštvu, uglavnom usmjeravaju pažnju na narodnu pjesmu, svejedno je naglašeno zanimanje i prema poslovići, znatno više negoli je to bivalo prije pojave hrvatskog narodnog preporoda.

4.

U polovici prošlog stoljeća značajno je ime Varaždinac Ivan Kukuljević Sakcinski. Njegov je književni, kulturni i društveno-politički početak vezan uz ilirizam (obilježen prijateljevanjem s Gajem i Preradovićem, inauguriranjem Jelačića za bana, uopće vatrenim rodoljubljem), no nas ovdje zanima Kukuljević kao marljiv sakupljač narodnog blaga i osobito kao pokretač *Arkiva za povjestnicu jugoslavensku* (1851). Naime, već u prvom godištu objavio je Kukuljević svoja *Pitanja za sve prijatelje domaćih starinah i jugoslavenske povjestnice*. »Pitanja tragaju za kompleksnim prikazom zavičaja i još nisu stručno među sobom diferencirana — ali ona znače prekretnicu... Odgovori sa svojom egzaktnom građom iz različitih krajeva naše zemlje pravi su prilozi folklorističkom istraživanju, kakvo do tada u nas nije postojalo«. ¹²

Kao što je, dakle, Kukuljević svojim *Arkivom*... začeo novu stranicu u pristupu narodnoj književnosti, tako je isto učinio pri koncu 19. stoljeća dr Antun Radić pokretanjem *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena* (1886). Već u drugom godištu (1887) Radić sastavlja *Osnovu za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*, ¹³ zbir iscrpnih, orijentacionih pitanja terenskom istraživaču, zapravo, sugestiju za metodologiju pristupa opisu narodnog života. U III. dijelu, u poglavlju *Narodna pamet*, on sugerira da se istraži i poslovice, a osobito da se zabilježi naziv za taj oblik.

Kao što je Kukuljević svojim *Arkivom* i *Pitanjima* mobilizirao rad na terenu, tako je i *Zbornik*, nakon ovih Radićevih uputa, odig-

¹² Bošković-Stulli, o. c, str. 322.

¹³ ZNŽO, knj. 2, 1897, str. 1—88.

rao važnu ulogu u bilježenju i prikupljanju narodnog blaga; rađat će se značajni, gotovo monografski prilozi iz gotovo svih južnoslavenskih područja.

Tako se među prvima s kajkavskoga terena javio samoborski učitelj Milan Lang, koji je pod naslovom *Samobor. Narodni život i običaji* u četiri godišta *Zbornika* (1911—1914) slijedio Radićevu *Osnovu* i vrlo iscrpno predstavio (na preko 500 stranica) narodni život samoborskog kraja. U XIV. knjizi *Zbornika*, u poglavlju *Fraze i poslovice*, zabilježio je čak 697 kajkavskih poslovice. Ne samo da je tim svojim vrijednim radom ovjekovječio osobitosti materijalne i duhovne kulture ljudi samoborskog kraja, nego ujedno ta građa omogućuje plodonosne reference s pisanom kajkavskom književnošću.¹⁴

Uskoro se u *Zborniku* javio i Josip Kotarski, predstavivši Lobar u Hrvatskom zagorju.¹⁵ Skupio je narodne pjesme, pripovijetke, šale, zagonetke i poslovice; obrazložio je pitanje naziva za poslovice u narodu (*praf se reč veli, veli se reč, starci so rekli*) a potom bilježi preko stotinu poslovice, primjerice: BOLE JE SIROMAŠKI SE VOZITI, NEG GOSPODSKI PEŠICE ITI; ČESA SE OČI BOJE, ROKE VČINE; DE VRAG NE MORE, TAM BABA POMORE; MED SAKU PŠENICU IMA KUKOLA; KAJ JE PREVEČ, NI S KRUHOM DOBRE. Ti i takvi oblici i danas žive na čitavom prostoru, od Samobora do Štrigove.

Za kajkavski teren važno je još navesti da je 1983. Pero Lukanec objavio u *Zborniku* poslovice iz Virja, u Podravini.¹⁶

Prema svemu, ovaj period od punog stoljeća mogli bismo nazvati osmišljenim pristupom usmenoj narodnoj poslovice (dakako, i ostalim oblicima). Akcije se koncentriraju na relativno usko omeđene lokalitete, u kojima se pronalazi pravo usmenonarodno bogatstvo. Doduše, poslovice se nikako ili vrlo površno vrednuje kao književnoestetska činjenica, no jedan je zadatak, onaj koji obavlja etnograf, uspješno obavljen. Sam je Radić bio svjestan neophodnosti te prve faze jer je u uvodu *Osnove* naglasio da onaj »tko prikuplja građu nije znanstvenik nego onaj koji je proučava«. Što ne znači da je taj posao manje važan, nego naprotiv — ovaj period darovao je folkloristici zavidan broj vrlo vrijednih prikaza i zapisa o narodnom životu, o »uzletima narodne duše«.

¹⁴ U tom je smislu vrijedan napor učinila Maja Bošković-Stulli raspravom *Balade Petrice Kerempuha i Langov Samobor*, objavljenom najprije u Forumu (15/1976, br. 1—2) a onda pak i u svojoj knjizi *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*, Zagreb 1984. Uz njen rad treba pripomenuti da je Krležino poznavanje Langova rada van svake dvojbe (to je, uostalom, autorica i zorno dokazala), no kod interpoliranja i prerade narodnih poslovičkih oblika u *Baladama* trebalo bi — osim s Langom — računati i s Mikloušičevim *Prirječjima horvatzkim*, pa i još nekim starijim kajkavskim piscima, koje je, dakako, Krleža također poznao.

¹⁵ ZNŽO, knj. XXIII/1918.

¹⁶ ZNŽO, knj. XXXI/1938.

5.

Već spomenuti kalendari donosili su i početkom ovog stoljeća raznovrsno štivo. No, usmenonarodna građa u njima nije često pouzdana, jer izdavač ne navodi izvore, pa se ne zna da li je u pitanju zapis ili pak stvaranje na narodnu! To je svakako značajno pitanje; budući da je pučko kalendarsko štivo bilo popularno u narodu, zapisani i objavljeni primjeri mogli su biti prihvaćeni u narodnoj sredini, ona ih je usvojila i vremenom ih počela smatrati svojima. Posrijedi je, prema tome interakcija: usmenoknjiževni oblici utjecali su na zapisane primjere, odnosno zapisivače, a objavljeni oblici mogli su sasvim vjerojatno, nakon određena vremena, biti prihvaćeni u ruralnoj zajednici. Važnost pojave kalendara je očita.

Pored ovakvog publiciranja, u novije i najnovije vrijeme javilo se niz imena s terena, čiji zapisi ne predstavljaju samo etnografski materijal, već su i pokušaj teorijskog osmišljavanja. U Međimurju tako treba najprije spomenuti Franju Preložnjaka koji je 1969. objavio članak *Nejdi dimo, kaj boš tu*.¹⁷ Zapisane primjere grupirao je obzirom na čovjekove osobine o kojima govore: lijenost, tvrdoglavost, siromaštvo . . . Dvije godine potom javlja se Vladimir Kapun koji objavljuje članak *Po leti bo toplo, po zimi bo zima*.¹⁸ Odlučio se za narodne poslovice koje predstavljaju nataloženo narodno iskustvo o vremenskim prilikama. Svaku je poslovicu popratio kratkim komentarom kojim tumači, otkiva i objašnjava skriveni smisao poslovice. Osobitu pozornost zaslužuje i rad Andrije Strbada. U Zborniku Pedagoške akademije¹⁹ objavio je preko tri stotine poslovice, što je dosad najopsežniji zapisivački zahvat na terenu Međimurja. U Podravini javilo se također nekoliko zapisivača koji su svoje radove objavljivali u kontinuiranom »Podravskom zborniku«. Najprije valja spomenuti marljivog sakupljača Miroslava Dolenca, zatim Ivana Večenaja te Ivana Ivančana, koji je objavio zapise svoga oca Andrije, među kojima i sedamdesetak poslovice iz sela Molve. Navedeni zapisi (pored nespomenutih, u kojima se narodne poslovice bilježe uzgredno) svjedoče da noviji i suvremeni zapisi rađeni s jasnim uvjerenjem da je u pitanju usmena narodna kajkavska poslovice, oblik koji nosi određenu vrijednost. Doduše, ta se vrijednost još uvijek pronalazi u njenim sadržajnim kvalitetama a zanemaruje se vrijednost poslovice kao književne mikrostrukture. Svejedno, međutim, ti svi prilozi iskazuju zajednički stav: da je narodna poslovice jednakovrijedan oblik usmene komunikacije kao i ostali oblici te da mora imati isti dignitet kao i ona na štokavskom jezičnom prostoru.

Odnos usmene i pisane kajkavske književnosti, naznačene u starijem razdoblju, aktualan je neprestano. Pitanje je koliko uopće

¹⁷ Međimurski kalendar 1969, Čakovec 1969, str. 188—190.

¹⁸ Kajkavski kalendar 1971, Čakovec 1971, str. 189—194.

¹⁹ A. S t r b a d : Hrvatska pučka prirečja u Međimurju. Zbornik . . . , Čakovec 1972, str. 91—103.

pisano djelo može biti pouzdan svjedok za usmene registrirane oblike, budući je stupanj individualizacije (vlastita zamišljaja svijeta) neusporedivo drukčiji negoli u usmenom. Pitanje se ovo može aktualizirati romanom Kalmana Mesarića, *Dravom zlato plovi*.²⁰ Radnja romana zbiva se u jednom pridravskom međimurskom mjestu a teme su — zlatarenje, seoski život, gastarbajterstvo. Zanimljivo je, međutim, da je govor likova iskazan zavičajnom kajkavštinom, pri čemu su, jasno, zabilježene narodne poslovice kojima se likovi obilato služe: Z ROGATIM SE NE TRE BOSTI; NAJPREDI ŠTALICA, A ONDA KRAVICA; ČOVEK DA NI ČOVEK JE ZVER; ŠTO SE V MLADOSTI NI VŽIVAL, V STAROSTI PONORI. Jesu li ti oblici vjeran zapis na terenu, ili pak je posrijedi intervencija i u kojoj mjeri?

Taj problem, dakle međusobno prožimanje dva književna izraza, aktualno je i otvoreno pitanje suvremene znanosti o književnosti.

²⁰ Čakovec, 1973.

VERMERKE DES MÜNDLICHEN KAIKAWISCHEN
VOLKSSPRICHWORTS

So wie man feststellt, daß das mündliche lyrische Volkslied auf dem kaikawischen Gebiet reich und verschiedenartig ist, so kann man daselbe auch hervorheben, wenn von dem mündlichen Volksspruchwort die Rede ist. Neben der Tatsache, daß wir dieses Sprichwort im reichen Spektrum der Motive und Ausdrücke unterwegs registrieren können, stellen wir zugleich auch seinen diachronischen Aspekt fest — einige paremiologische Beispiele sind in der kaikawischen Literatur schon im 16. Jh. vereinzelt zu finden.

Die Übersicht der Vermerke, der Kontakte mit der geschriebenen Literatur und der Beziehungen zum kaikawischen Volksspruchwort kann man in vier Phasen teilen: in der ersten, vom 16. bis Anfang des 19. Jhs., fand man die sprichwörtliche Mikrostruktur utilitaristisch, sie diente dem moralistisch — andächtigen Zweck, was allerdings auch die strenge Selektion in der Auswahl bedingte; die zweite Phase, in der ersten Hälfte des 19. Jhs., wurde durch die Aufruf — Aufforderung von Maksimilijan Vrhovec signiert, als das Aufschreiben des Sprichworts noch immer aus pragmatischen Gründen motiviert wurde, aber diesmal ist es (auch) ein Mittel zur Wiederbelebung des nationalen Bewußtseins und der Manifestation des Volkswesensgenies; die dritte Phase, angefangen an der Wende des 19. Jhs. mit den »Fragen für alle Freunde der heimischen Altertümer« von Ivan Kukuljević und fortgesetzt mit der »Grundlage« von Stjepan Radić — dessen Einfluß in der ersten Hälfte des 20. Jhs. spürbar ist — kennzeichnet die Erkenntnis, daß das Sprichwort eine besondere Form der Volksschaffenskraft ist, weshalb sie in den Vermerken in separate Teile ausgesondert wird und schließlich, die vierte Phase — welche sich in der neuen und allerneuesten Zeit abwickelt — ist durch das verstärkte Interesse für das Sprichwort und die Erkenntnis gekennzeichnet, daß hier die Rede von einer mündlich — literarischen Form ist.

Die beschriebene Skala der Beziehungen kam selbstverständlich in Vermerken und Registern des mündlichen kaikawischen Volksspruchworts, besonders aber in seinen Kontakten und Berührungen mit der geschriebenen kaikawischen Literatur zum Vorschein.